

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ
САЙЛАУ**

- ▣ *Сұрақтар:*
- ▣ -Сайлаудың түсінігі және түрлері.
- ▣ -Сайлау органдары.
- ▣ -Дауыс беру тәртібі.
- ▣ -Дауыс беру қорытындыларын анықтау тәртібі

- ▣ Республикадағы сайлау Республика азаматының сайлау және сайлану құқығын **еркін жүзеге** асыруына негізделеді.
- ▣ Азаматты сайлауға қатысуға мәжбүрлеуге, сондай-ақ оның еркін білдіруді шектеуге ешкімнің де **құқығы жоқ.**

- **Жалпыға бірдей белсенді сайлау құқығы -** Республиканың он сегіз жасқа жеткен азаматтарының тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне немесе кез келген өзге жағдаяттарға қарамастан, сайлауға дауыс беруге қатысу құқығы.

- **Бәсең сайлау құқығы** - Қазақстан Республикасы азаматтарының Қазақстан Республикасының Президенті, Қазақстан Республикасы Парламентінің, мәслихатының депутаты немесе өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органына мүше болып сайлану құқығы.
- Сайлауға сот іс-әрекетке қабілетсіз деп таныған, сондай-ақ сот үкімімен бас бостандығынан айыру орындарында отырған **азаматтар қатыспайды.**

Қазақстан Республикасының Президенттігіне, Қазақстан Республикасы Парламентінің, мәслихаттардың депутаттығына кандидат, сондай-ақ өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдары мүшелігіне кандидат бола алмайды:

- 1) сотталғандығы белгіленген тәртіппен өтелмеген немесе алып тасталмаған адам;
- 2) сыбайлас жемқорлық қылмыс және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасаудағы кінәсін сот заңда белгіленген тәртіппен таныған адам

- Республика Президентін, Парламенті Мәжілісінің және мәслихаттарының депутаттарын, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлау жалпыға бірдей, **тең және төте сайлау құқығы** негізінде жасырын дауыс беру жағдайында өткізіледі.
- Республика Парламенті Сенатының депутаттарын сайлау **жанама сайлау** құқығы негізінде жасырын дауыс беру жағдайында өткізіледі.

- **Тең сайлау құқығы**
- Сайлаушылар Республика Президенті, партиялық тізімдер бойынша сайланатын Парламенті Мәжілісінің депутаттары және мәслихаттарының депутаттары сайлауына тең негіздерде қатысады әрі олардың әрқайсысының бір сайлау бюллетеніне тиісінше бір даусы болады.
-
- Сайлаушылар Республиканың өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлауға тең негіздерде қатысады әрі олардың әрқайсысының тең дауыс саны болады.

- **Төте сайлау құқығы**
- Республика Президентін, Парламенті Мәжілісінің және мәслихаттарының депутаттарын, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін азаматтар тікелей сайлайды.

Жанама сайлау құқығы

- Парламент Сенатының депутаттарын сайлауға таңдаушылар мәслихаттардың депутаты болып табылатын Республика азаматтары қатысады.
- Таңдаушылар Сенат депутаттарын сайлауға тең негіздерде қатысады әрі олардың әрқайсысының Сенат депутатын сайлаған кезде бір дауысы болады.

Жасырын дауыс беру

- Республика Президентін, Парламентінің және мәслихаттарының депутаттарын, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлауда жасырын дауыс беріледі әрі сайлаушылардың еркін білдіруіне қандай да болсын бақылау жасау мүмкіндігіне жол берілмейді.

2 сұрақ. Сайлау органдары

- Қазақстан Республикасында сайлауды әзірлеу мен өткізуді ұйымдастыратын мемлекеттік сайлау органдары **сайлау комиссиялары болып табылады.**

Сайлау комиссияларының біртұтас жүйесін мыналар құрайды:

- 1) Республиканың Орталық сайлау комиссиясы;
- 2) аумақтық сайлау комиссиялары;
- 3) округтік сайлау комиссиялары;
- 4) учаскелік сайлау комиссиялары.

Сайлау комиссияларының өкілеттік мерзімі - **бес жыл.**

- Аумақтық, округтік және учаскелік сайлау комиссияларын саяси партиялардың ұсыныстары негізінде тиісті мәслихаттар сайлайды.
- Әрбір саяси партия тиісті сайлау комиссиясының құрамына бір кандидатура **ұсынуға құқылы.**
- Сайлау комиссиясының төрағасы, төрағаның орынбасары, хатшысы сайлау комиссиясының алғашқы отырысында сайланады.

- ▣ Сайлау комиссияларының жаңа құрамын құру сайлау комиссияларының өкілеттік мерзімі аяқталардан кемінде **екі ай бұрын** басталады және өкілеттік мерзімінің бітуіне кемінде **үш күн** қалғанда аяқталады.
- ▣ Сайлау комиссиялары өз өкілеттіктерін жүзеге асыруы кезінде олардың қызметіне араласуға **жол берілмейді**.

Республиканың Орталық сайлау КОМИССИЯСЫ

- Орталық сайлау комиссиясы Республика сайлау комиссияларының біртұтас жүйесіне басшылық етеді және тұрақты жұмыс істейтін **орган болып табылады.**
- Орталық сайлау комиссиясы комиссияның Төрағасынан және алты мүшесінен тұрады.

Республиканың орталық сайлау комиссиясының өкілеттіктері

- - Республиканың аумағында сайлау туралы заңдардың атқарылуына бақылауды жүзеге асырады; өзінің құзыреті шегінде шешімдер қабылдайды;
- - Президент пен Парламент Мәжілісі депутаттарының сайлауын әзірлеу мен өткізуді ұйымдастырады; Парламент Сенаты депутаттарының сайлауын ұйымдастыру мен өткізуге басшылық етеді;

- - сайлау науқанын өткізуге жұмсалатын шығыстардың мөлшерлі сметасын жасап, Республика Үкіметіне ұсынады;
- - дауыс беруге арналған бюллетеньдердің нысаны мен мәтінін, мөлдір материалдан жасалған жәшіктің нысанын және сайлау комиссиялары мөрлерінің үлгілерін бюллетеньдерін дайындауды қамтамасыз етеді;
- - Республика Президенттігіне кандидаттарды тіркейді, оларға тиісті куәліктер береді, кандидаттарды тіркеу туралы бұқаралық ақпарат құралдарында хабар жариялайды;

- - Республика бойынша тұтас алғанда Президентті және Парламент депутаттарын сайлау қорытындыларын шығарады, сайланған Президентті және Парламенттің депутаттарын тіркейді, бұл туралы бұқаралық ақпарат құралдарында хабар жариялайды;

- - Президент, Парламент депутаттарының қайта сайлауын тағайындайды;

-

- - мәслихаттардың кезекті және кезектен тыс сайлауын тағайындайды;

- - Қазақстан Республикасының сайлаушы азаматтарының бірыңғай электрондық Тіркеу тізілімін жүргізеді;
- - Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес басқа да өкілеттіктерді жүзеге асырады.

Аумақтық сайлау комиссиялары

- Облыстық (республикалық маңызы бар қалалар және республика астанасы), аудандық, қалалық, қаладағы аудандық сайлау комиссиялары **аумақтық сайлау комиссиялары** болып табылады.

жеті адамнан құрылады.

- ▣ Президент, Парламент және мәслихаттар депутаттарының сайлауы жөніндегі аумақтық сайлау комиссияларының құрамы сайлау тағайындалғаннан немесе хабарланғаннан кейін - **он күннен**, ал өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдары мүшелерінің сайлауы жөніндегі аумақтық комиссиялардың құрамы **жеті күннен** кешіктірілмей бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланады.

Округтік сайлау комиссиялары

- Округтік сайлау комиссиялары сайлау округтерінде мәслихаттардың депутаттарын сайлауды ұйымдастыру мен өткізуді қамтамасыз етеді.
- Округтік сайлау комиссиясы **жеті адамнан** құрылады.
- Округтік сайлау комиссияларының құрамы сайлау тағайындалғаннан немесе хабарланғаннан кейін **он күннен** кешіктірілмей бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланады.

Учаскелік сайлау комиссиялары

- Учаскелік сайлау комиссиялары тиісті сайлау учаскелерінде Президентті, Парламент Мәжілісінің және мәслихаттардың депутаттарын, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлауды ұйымдастыру мен өткізуді қамтамасыз етеді.
- Учаскелік сайлау комиссиялары **жеті мүшеден** тұратын құрамда құрылады.

- ▣ Президент, Парламент және мәслихаттар депутаттарының сайлауы жөніндегі учаскелік сайлау комиссияларының құрамы сайлау тағайындалғаннан немесе хабарланғаннан кейін **жеті күннен**, ал өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлау жөніндегі аумақтық комиссиялардың құрамы **үш күннен кешіктірілмей** бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланады.

Сайлау комиссиясының мүшесі өз міндеттерін атқарудан босатылады:

- ▣ - мерзімі аяқталғанда;
- ▣ - міндеттерін атқарудан босату туралы өз еркімен өтініш берген;
- Қазақстан Республикасының азаматтығынан айырылған;
- тиісті сайлау комиссиясы құрылған әкімшілік-аумақтық бірліктің шегінен тыс тұрақты тұрғылықты жерге кеткен;

- -СОТТЫҢ ОҒАН ҚАТЫСТЫ АЙЫПТАУ ҮКІМІ ЗАҢДЫ КҮШІНЕ ЕНГЕН;
- -ОНЫ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ҚАБІЛЕТСІЗ, ІС-ӘРЕКЕТКЕ ҚАБІЛЕТІ ШЕКТЕУЛІ, ХАБАР-ОШАРСЫЗ КЕТКЕН ДЕП ТАЛУЫ НЕМЕСЕ ОНЫ ҚАЙТЫС БОЛҒАН ДЕП ЖАРИЯЛАҒАНЫ ТУРАЛЫ СОТ ШЕШІМІ ЗАҢДЫ КҮШІНЕ ЕНГЕН;
- -ҚАЙТЫС БОЛҒАН ЖАҒДАЙЛАРДА САЙЛАУ КОМИССИЯСЫН ҚҰРҒАН ОРГАННЫҢ ШЕШІМІ БОЙЫНША ӨЗ МІНДЕТТЕРІН АТҚАРУДАН БОСАТЫЛАДЫ.

Мыналар сайлау комиссияларының мүшелері бола алмайды:

- ▣ 1) Парламент, мәслихаттар депутаттары, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелері;
- ▣ 2) Президенттікке, Парламенттің, мәслихаттардың депутаттығына кандидаттар, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелері;

- 3) мемлекеттік саяси қызметші лауазымындағы адамдар;
- 4) Қазақстан Республикасы соттарының судьялары сайлау комиссияларының мүшелері бола алмайды.

- ▣ Шет мемлекеттер мен халықаралық ұйымдарға Қазақстан Республикасындағы сайлауды байқауға қатысуға шақыруды Қазақстан Республикасы **Орталық сайлау комиссиясының төрағасы, Сыртқы істер министрі** жібере алады.

3-сұрақ

- Нақтылы сайлау учаскесінде азаматты сайлаушылар тізіміне енгізу үшін оның осы сайлау учаскесінің аумағында тұрғылықты жері бойынша тіркелу фактісі негіз болады.
- Сайлаушылар тізімі әліпби тәртібімен немесе өзге тәртіппен жасалады

Тізімде

- сайлаушының тегі, аты, әкесінің аты;
 - туған жылы ;
 - және тұрғылықты мекен-жайы көрсетіледі.
-
- Сайлаушылардың тұрғылықты жері бойынша тізімін **тиісті жергілікті атқарушы орган** халықты есепке алуды жүзеге асыратын органдар ұсынған мәліметтердің негізінде жасайды.

Әрбір сайлаушы сайлау жарияланған кезден бастап тиісті жергілікті атқарушы органда сайлаушы ретінде **тіркелуге құқылы.**

Жатақханаларда тұратын күндізгі бөлімдерде оқитын студенттер мен аспиранттар сайлаушылар тізіміне жатақхананың орналасқан жері бойынша енгізіледі.

- Мемлекет кандидаттарға өз бағдарламаларымен бұқаралық ақпарат құралдарына шығуы үшін **бірдей қаражат бөлінуіне кепілдік береді.**
- Әрбір кандидаттың телевизиядан он бес минуттық сөз сөйлеуіне,
- радиодан он минуттық сөз сөйлеуіне,
- баспа басылымдарында 0,1 баспа табақтан аспайтын көлемде екі мақала жариялауына қаражат беріледі.

- Сайлау бюллетеніне мемлекеттік тілдің **әліпбилік тәртібімен** тегі, аты, әкесінің аты көрсетіле отырып, барлық тіркелген кандидаттар енгізіледі.
- Саяси партияларға дауыс беруге арналған сайлау бюллетеніне **жеребемен** айқындалған тәртіппен саяси партиялардың атаулары енгізіледі.
- Жеребе тартуды Орталық сайлау комиссиясы жүргізеді.

- Сайлау бюллетеньдері сайлау округіндегі сайлаушылардың жалпы **санының 1 проценті** резервімен сайлау округіндегі сайлаушылардың санына тең мөлшерде дайындалады.
- Сайлау жөніндегі дауыс беру сайлау күні жергілікті уақытпен **сағат жетіден жиырмаға** дейін өткізіледі.
- Участкелік сайлау комиссиялары дауыс беру басталғанға дейін **бір сағат бұрын** дауыс беруге арналған участкелерді аша бастауға тиіс.

- **Учаскелік (аумақтық) сайлау комиссиясының төрағасы;**
- 1) дауыс беру басталардан отыз минут бұрын комиссия мүшелерінің қатысуымен сайлау жәшіктерінде сайлау бюллетеньдерінің бар екенін немесе жоқ екенін, жәшіктердің бүтіндігін тексереді, дауыс беруге арналған жәшіктерге пломба салады немесе мөр басады;
- 2) комиссияның сайлау бюллетеньдерін беруге жауапты мүшелерін белгілейді.

- 4- сұрақ Дауыс беру қорытындыларын анықтау
-
- Барлық сайлау учаскелерінде дауыстарды санау, егер сол учаскеде осы Конституциялық заңда белгіленген тәртіппен дауыс беру уақыты өзгертілмеген болса, жергілікті уақытпен сағат жиырмада басталады.
- Сайлау учаскесінде дауыстарды санау уақыты санау басталған кезден бастап он екі сағаттан аспауға тиіс.

- Тасымалданатын сайлау жәшігіндегі бюллетеньдердің саны дауыс беруге арналған үй-жайдан тыс жерде дауыс беру мүмкіндігін жасау туралы жазбаша өтініштердің санына сәйкес келуге тиіс.
- Егер тасымалданатын сайлау жәшігінде белгіленген үлгідегі сайлау бюллетеньдерінің саны жазбаша өтініштердің тиісті санынан артық болып шықса, онда бұл жәшіктегі барлық сайлау бюллетеньдері жарамсыз деп танылады.

- Жәшіктерді ашардың алдында пайдаланылмаған барлық бюллетеньдерді тиісті сайлау комиссиясы санайды және **ЖОЯДЫ.**
- Сайлау комиссиясы сайлаушылардың тізімдері бойынша:
 - 1) учаскедегі сайлаушылардың жалпы санын;
 - 2) бюллетеньдер алған сайлаушылар санын;
 - 3) комиссияның әрбір мүшесі берген бюллетеньдер санын анықтайды.

- Жәшіктерді ашқаннан кейін сайлау комиссиясы бюллетеньдердің саны бойынша:
- 1) дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың жалпы санын;
- 2) әрбір кандидат үшін, әрбір саяси партия үшін берілген дауыстар санын;
- 3) жарамсыз деп танылған бюллетеньдер санын;
- 4) учаскелік сайлау комиссиясы алған бюллетеньдер санын;
- 5) жойылған бюллетеньдер санын

■ Мынадай бюллетеньдер жарамсыз деп танылады:

- 1) белгіленбеген үлгідегі;
- 2) мәслихаттардан басқа, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлау кезінде дауыс беруді қоспағанда, бір кандидаттан артық, бір саяси партиядан артық белгіленген;
- 3) белгі қарындашпен қойылған, түзету немесе өзге де бұрмалау іздері бар, сондай-ақ сайлаушылардың ерік білдіруін анықтау мүмкін емес бюллетеньдер